

Таким чином, з метою вирішення вищевказаних завдань, які стоять перед вищою відомчою освітою, і створенням нової європейської поліцейської моделі, основна увага навчальних закладів МВС України, на наш погляд, повинна бути приділена наступним пріоритетним напрямкам:

- удосконалення системи відомчої освіти і підготовки персоналу поліції (міліції) відповідно до європейських і міжнародних стандартів;
- приведення відповідно до європейських стандартів навчального процесу та його постійна модернізація;
- запозичення європейського досвіду та його гнучке застосування в діяльності органів внутрішніх справ;
- проведення наукових досліджень щодо європейської інтеграції та її впливу на діяльність органів внутрішніх справ;
- інтенсивне співробітництво з громадянським суспільством.

Надійшла до редакції 15.10.04

Ю.О. Свеженцева, І.В. Щербакова

УМІННЯ УПРАВЛЯТИ СОЦІАЛЬНИМИ УЯВЛЕННЯМИ, ПОБОЮВАННЯМИ ТА ЗАСЛУГОВУВАТИ ДОВІРУ ЯК СКЛАДОВІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРАЦІВНИКА МІЛІЦІЇ

Стратегічне бачення майбутнього української міліції відбито у тезі: «Міліція – не карний орган, а орган, який забезпечує населенню сервіс правоохоронних послуг». Цей принцип поступово стає центральним у філософії реформування діяльності міліції. Ефективна реалізація цього принципу можлива лише за умови подальшого підвищення рівня професіоналізму працівників ОВС з урахуванням особливих вимог до «професіоналів правоохоронного сервісу», які обумовлені трьома типами факторів.

Перший тип – це фактори розбудови в Україні демократичної правової держави. Громадяни України мають бути впевненими, що міліція завжди стоїть на захисті закону, і вона у разі необхідності захистить від будь-яких посягань індивідуальні права та свободи кожного. Ця мета вимагає від українських правоохоронців не тільки нових принципів та пріоритетів, але й нових форм та методів роботи, які базуються на повазі до гідності людини та недопущенні приниження, невинуватого фізичного та психічного насильства. Але для міліції недостатньо просто працювати по-новому, треба також «донести» цей новий образ правоохоронця до людської свідомості, зробити таке уявлення про себе стійким та звичним.

Другий тип факторів – це майже глобальні фактори переходу від індустріального до постіндустріального інформаційного суспільства, які в усіх країнах, хоча й дещо у різній мірі, несуть соціальну дезорганізацію, зростання злочинності, розпад сімей, падіння рівня народжуваності, міжособистісної довіри та довіри до соціальних інститутів. Індивідуалізм – це базовий принцип, ядро сучасних демократій та незамінний двигун технологічних інновацій. Разом з тим необмежений індивідуалізм, відмова від багатьох правил та обмежень суспільного життя, бажання не обтяжувати себе

зайвими обов'язками ведуть до негативних наслідків, таких як зниження соціальної солідарності, зменшення радіусу довіри, ерозія соціального капіталу, занепад моралі, поширення цинізму, почуття самотності, відірваності від соціальних зв'язків, що підтримують.

«Великий розрив» (термін Ф.Фукуями [1]) між соціальним порядком індустріальної ери та уявленнями, пріоритетами, нормами та цінностями ери інформаційної, які тільки починають формувати новий порядок та життєві практики, змушує правоохоронців багатьох країн здійснювати свою діяльність з урахуванням складних особливостей цього періоду. Серед головних задач для нейтралізації факторів «великого розриву» – підтримання у людей стійкого уявлення про існуючий громадський порядок, почуття безпеки та довіри до правоохоронців.

Одним з найефективніших заходів для цього, як показує практика інших країн, є боротьба з порушеннями громадського порядку, дрібним хуліганством, вандалізмом, малюванням графіті, бродяжництвом, жебрацтвом, дитячою безпритульністю, проституцією, пияцтвом та вживанням наркотиків – явищами, які вимушують людей думати, що суспільство вийшло з-під контролю, а люди стали байдужі до дотримання законів, правил та норм суспільного життя. Такі уявлення про загальну зневагу до порядку провокують до порушень, і навпаки, уявлення про надійний громадський порядок стимулює у людей бажання підтримувати цей порядок. Тобто, уявлення про порядок реалізують самі себе.

Іншим ефективним заходом проти негативних наслідків «великого розриву» стало впровадження в діяльності поліції методів роботи, що наближують правоохоронців до населення, таких, наприклад, як громадський нагляд, який змусив поліцейських відмовитися від патрулювання тільки на машинах і повернутися до пішого обходу вулиць для більш тісної взаємодії з населенням та стимулювання створення громадських об'єднань з підтримки громадського порядку [1, с.174–175]. Правоохоронець-професіонал має вміння формувати необхідне уявлення про себе, свою організацію, про надійний громадський порядок, а також своїми діями підтримувати або корегувати такі соціальні уявлення. Отже, вміння управляти враженнями та уявленнями, вселяти людям почуття безпеки та відчуття впевненості у громадському порядку, вміння підтримувати партнерські стосунки з громадянськістю, залучати її якщо не до самої правоохоронної діяльності, то хоча б до небайдужості до порушень громадського порядку – невід'ємна складова професіоналізму правоохоронця.

Користуючись термінологією інституціональної економіки, Україна «імпортує» інститут демократії з усіма властивими їй перевагами та недоліками. На щастя, інші країни, що раніше за нас стикнулися з проявами «великого розриву», вже знайшли деякі ефективні методи нейтралізації негативних наслідків необмеженого індивідуалізму, і ми можемо теж імпортувати ці практики. Але імпортовані інститути мають гармонійно впливатися у наше українське середовище, інакше вони будуть відторгнуті як сторонні.

З цією задачею безпосередньо пов'язана третя група факторів, що ставлять особливі вимоги до професіоналізму працівника міліції. Це фактори-наслідки складного перехідного періоду, з якого, сподіваємося, Україна вже виходить. Цей період залишив після себе нагальну необхідність виправляти наслідки невизначеності, помилок, недбалості, порушень, навіть злочинів з боку працівників міліції, – явищ, які неминуче супроводжують діяльність соціальних інститутів у анормальні періоди трансформацій. Їх результати – негативне ставлення у частини суспільства до міліції в цілому, зневага до її працівників, недовіра до них та побоювання сваволі з їх боку. Тому правоохоронці повинні перш за все змінити негативне уявлення про себе у частини населення, заслужити довіру та повагу.

Отже, вивчення уявлень різних соціальних груп про діяльність міліції та розробка сучасних, наближених до українських реалій методик щодо їх корекції – нагальна потреба сьогодення, бо ставлення до міліції, довіра до неї, бажання допомагати їй у охороні громадського порядку та профілактиці злочинів залежить від уявлень населення про міліцію та побоювань, що містяться у цих уявленнях. Правоохоронець-професіонал має знати, що він, як людина «за склом», є практично постійно, навіть у позаслужбовий час, під пильним наглядом населення, – цей висновок є обґрунтований результатами проведеного авторами якісного вивчення громадської думки. І він має бути деякою мірою «шоу-меном», володіти новітніми методиками управління враженнями про себе, технологією створення та корекції не тільки власної репутації, але й репутації міліції у цілому, умінням створювати та підсилювати почуття безпеки у громадян і уявлення про надійний громадський порядок.

Разом з тим це є і найскладніша задача. Набагато простіше формувати уявлення про когось або щось тоді, коли людина майже немає уявлення про це, тобто «на чистий аркуш», ніж намагатися скорегувати стале негативне уявлення, яке до того ж підкріплене негативними емоціями та побоюваннями. За даними досліджень, проведених соціологами НУВС [2], більше половини населення не довіряє правоохоронним органам, при цьому у третини населення склалося вкрай негативне ставлення до них. Недовіра до міліції в Україні у частини населення перетворилася в усталену парадигму повсякденного знання людей. Цей висновок підтверджується тим, що навіть люди, які не мали власного негативного досвіду контактів з міліцією, відчували недовіру та негативно оцінювали роботу міліції. Інформація про факти недодержання законності працівниками ОВС, хабарництво, халатне ставлення до службових обов'язків, грубість, байдужість та небажання захистити тих людей, які не несуть хабаря або не мають іншого впливу, розповсюджується у суспільстві, перетворюючись в чутки, застрашливі байки та анекдоти. Це у свою чергу призводить до ескалації недовіри та небажання людей ніяким чином стикатися з міліцією. Крім того, якщо людина на власному досвіді або на досвіді близьких людей переконалася у байдужості, грубості, незаконності дій працівників міліції, вона надовго залишиться «глухою» до позитивної інформації про роботу ОВС, яка розповсюджується ЦІЗ та засобами масової інформації. Отже, недодержання законності, халатне ставлення до службових обов'язків, байдужість до «прос-

тих» людей роблять неефективними більшість зусиль з налагодження партнерських відносин з населенням та підвищення авторитету працівників ОВС.

Зміна та корекція соціальних уявлень про якийсь об'єкт – робота, яка тільки з першого погляду здається простою: розповідай більше хорошого та роби так, щоб люди на власному досвіді ніколи не впевнилися у протилежному. Але це не зовсім вірно. Останні чотири десятиріччя розвитку соціальної психології, соціології знання, теорій про стереотипи та упередження показали незаперечний факт: соціальні уявлення – складний феномен, який потребує подальшої теоретичної розробки та емпіричного вивчення.

Громадська думка про міліцію завжди цікавила науковців та керівний персонал ОВС. Не можна також жалітися на брак соціологічних опитувань щодо уявлень населення про міліцію. Але, на жаль, соціальні уявлення про міліцію як цілісний феномен, який має свою структуру та динаміку, не були предметом наукових досліджень. Уявлення населення про міліцію, які вимальовувались у результаті соціологічних досліджень, часто мали вигляд набору характеристик та оцінок, з якими респонденти у різній мірі погоджувались або заперечували їм. Таких неструктурованих набір характеристик частіше за все відображав скоріше ставлення до міліції та бачення її самими науковцями, ніж реально існуючі та значимі для різних соціальних груп уявлення про міліцію.

Як показали дослідження [3, 4, 7, 8], на зміст соціальних уявлень впливає їхня практична орієнтація, націленість на управління значимою для індивіда або групи дійсністю. Аналізуючи, можна розглянути соціальне уявлення як відношення між трьома елементами: S – суб'єктом (тобто носієм) уявлення; O – об'єктом, що підлягає уявному відтворенню; P – практичним і прагматичним контекстом соціальної групи, який частково визначає зміст уявлення (так званим проектом). Отже, уявлення індивіда про міліцію, ставлення до неї залежить від того, яке місце займає міліція у значимій для індивіда повсякденній реальності, яку роль вона відіграє у його спробах керувати цією значимою реальністю, заважає або допомагає вона індивіду зробити значиму реальність безпечною, передбаченою та контрольованою.

Потреби, інтереси, цінності, побоювання, специфічні бажання соціальних груп можуть задавати варіацію проектів, а, отже, і варіацію соціальних уявлень у різних соціальних групах. Міжгрупові розходження соціальних уявлень, на думку Д.Жоделе, можуть виявлятися: 1) у перекручуванні, при якому зберігаються всі характеристики об'єкта, що уявляється, однак деякі з них гіпертрофуються або применшуються; 2) у звуженні, тобто опущенні деяких властивостей об'єкта, що відбувається, як правило, під впливом репресивних мір; 3) у доповненні, при якому об'єкт наділяється властивостями, що мають до нього непряме відношення [3, с.97].

Вже в силу соціального характеру своїх уявлень людина бачить обґрунтування і підтвердження їхньої істинності у тому, що такі уявлення поділяють інші: «не я один так вважаю, так думають багато людей, яких я поважаю та думці яких я довіряю!» Часом наявність інших точок зору, інших перспектив, що загрожують нашому сформованому розумінню світу, а, отже, і нашому психічно комфортному стану, викликає у нас неусвідомле-

ний опір, робить наші уявлення ще більш стійкими і зміцнює групу, що поділяє ці уявлення.

Дуже важливо при вивченні та оперуванні уявленнями про міліцію знати структуру цих уявлень у різних соціальних групах. Структура соціальних уявлень описана в роботах С.Московичи, Ж.Абрика, У.Вагнера, К.Фламана [3; 5; 6; 7; 8]. Зазвичай як структуру уявлення дослідники виділяють центральне ядро уявлення (яке також називається «центральним вузлом», «жорстким вузлом», «організуючим принципом») і периферичні елементи. Центральне ядро – це структура, що організує уявлення і додає їм зміст. Іншими словами, центральне ядро – це ті властивості і характеристики, без яких об'єкт уже не є самим собою в уявленні даних суб'єктів.

Ядро організує всі периферичні елементи, до яких належать властивості, схеми і «сценарії», що представляють собою послідовний опис найбільш ймовірних дій у кожній конкретній ситуації. Ядро також може містити схеми і сценарії, але вони звичайно виражені в більш абстрактній формі. Схеми і сценарії практично миттєво підказують людині, що можна чекати від об'єкта в даній ситуації. Вони визначають спектри станів, подій і властивостей, які розглядаються як «нормальні», тобто, очікувані, у кожній конкретній ситуації взаємодії з об'єктом. Таким чином, за замовчуванням задаються також і ті події, стани і властивості об'єкта, який не можна трактувати як «нормальні».

Елементи периферії можуть знаходитися в безпосередній близькості від ядра або бути більш віддаленими від нього. Чим ближче до ядра, тим більше цей елемент розцінюється як щось незмінне, обов'язкове й таке, що утворює дане уявлення. Периферична зона, як буфер, захищає центральне ядро від змін. Вона може частково змінюватися, модифікуватися, особливо в тих її частинах, що найбільш віддалені від ядра. Периферичні схеми за рахунок своїх модифікацій притупляють розбіжність уявлення з реальністю, забезпечуючи відносну стійкість і стабільність його центрального ядра.

Так, наприклад, якісне вивчення соціальних уявлень про міліцію методом напівструктурованого інтерв'ю показало: якщо людина мала власний досвід взаємодії з працівниками міліції, і вони поступили стосовно неї незаконно, неправильно, неправомочно або зовсім не діяли, коли вона гостро потребувала допомоги, захисту, то цей досвід одразу складав ядро уявлень цієї людини про міліцію. Таке негативне ядро далі підпорядковувало під себе все те, що людина чула або бачила про міліцію, визначало критерії правдивої та викривленої інформації про неї. Теж саме ставалося з уявленнями людини про міліцію, коли такий досвід мав будь-хто з членів сім'ї, родичів, друзів або знайомих. Далі навіть власний позитивний досвід контактів з міліцією не міг змінити негативне ядро – людина або не помічала зовсім цей позитивний досвід, або давала йому таке пояснення, щоб воно не суперечило негативному ядру, наприклад: «Мабуть вони чекали якоїсь перевірки!»

Аналізувати роль структури уявлень про міліцію дуже корисно для розуміння характеру змін або причин незмінності уявлень у деяких соціальних групах. Так, вивчаючи вплив ідеологічних висловлень на соціальні уяв-

лення, К.Фламан відзначив, що ідеологія може займати зовнішню або внутрішню позицію стосовно уявлень групи. Якщо ідеологія займає зовнішню позицію, вона не зможе вплинути на соціальні уявлення групи, тому що буде сприйматися як чужорідна, що не заслуговує довіри. У цьому випадку група, як правило, не сприймає зовнішній вплив, прикриваючись за непроникною стіною недовіри [3,с.103]. Таке, наприклад, стається, коли інформація про міліцію, яка розповсюджується відомчими ЗМІ, заперечує наявність фактів зловживань владою, незаконного насильства, хабарництва, інших злочинів, у незаперечності яких люди переконались на власному досвіді. Для того, щоб перевпевнити людей, треба спочатку заслужити у них довіру бути почутим. Розмову з людьми треба починати у термінах їхніх уявлень про міліцію, і тільки потім намагатися змінити ці уявлення, звернувши увагу людей на позитивний досвід, на зміни у діяльності міліції. Саме тому вивчення структури уявлень про міліцію різних груп та категорій населення – важливий крок у плануванні та розробці інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення та запорука її результативності.

Отже, важливу роль у підвищення професіоналізму української міліції можуть відіграти науковці-дослідники системи ОВС – соціологи та соціальні психологи. Саме вони мають постійно вивчати соціальні уявлення про міліцію, про стан громадського порядку, про рівень злочинності та на основі цих знань розробляти конкретні методики впливу на поточні соціальні уявлення. Цими методиками, максимально наближеними до ситуацій, раїонів та часу, мають керуватися у роботі працівники ОВС.

Список літератури: 1. Френсис Фукуяма. Великий разрыв. М., 2003. 2. Ю.А.Свеженцева, В.А.Соболев, И.П.Рушенко и др. Доверие милиции и латентная преступность. Х., 2002. 3. Исследование социальных представлений в европейской социальной психологии // Социология: РЖ/РАН. ИНИОН. М., 1992. №4. 4. Bauer M., Gaskell G. Toward a paradigm for research on social representations // J. For the theory of social behavior. Oxford, 1999. Vol.29, №2. 5. Moskovici S. La psychoanalyse, son image et son public. Paris, 1961. 6. Moscovici S. Des representations collectives aux representations sociales // Les representations sociales. Paris, 1989. 7. Jodelet D. Representations sociales: un domaine en expansion //Les representations sociales. Paris, 1989. 8. Бауэр М., Гескелл Дж. К вопросу о парадигме изучения социальных представлений // Социология: РЖ/РАН. ИНИОН. М., 2001. №3.

Надійшла до редколегії 19.08.04

О.В. ПОВОЛОЦЬКИЙ

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НОВІ ВИМОГИ

Останні кілька років Міністерство внутрішніх справ України декларує зміну соціального призначення міліції, ставить на перше місце у своїй діяльності відстоювання законних інтересів людини і громадянина, намагається покращити взаємовідносини між міліцією та населенням шляхом побудови партнерських відносин між першими та другими. «Вирішити ці завдання можуть тільки висококваліфіковані професіонали, які мають не лише відповідні знання, уміння, навички професійної діяльності, але й таку